

Особливості соціально-педагогічної роботи з бездоглядними та безпритульними дітьми та молоддю

У статті описано, проаналізовано соціально-педагогічну роботу з бездоглядними та безпритульними дітьми та молоддю, спрогнозовано перспективи подальшого реформування системи нормативно-правового забезпечення та захисту цієї категорії суспільства, підвищення рівня правової освіти і правового виховання дітей і молоді, що стане запорукою позитивних зрушень у цій сфері в найближчому майбутньому. Вивчено становище дітей та молоді щодо створення необхідних умов для забезпечення таким категоріям належного соціального захисту для повноцінного соціально-педагогічного становлення та розвитку.

Ключові слова: соціально-педагогічний, бездоглядний, безпритульний, діти, молодь.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У період розвитку України найуразливіші верстви населення потребують особливої уваги і підтримки від держави. Першочерговим завданням є забезпечити їм належний соціальний захист. Це стосується і бездомних громадян та безпритульних дітей. Попри всі наявні труднощі триває робота щодо реінтеграції, організації надання послуг в осінньо-зимовий період бездоглядним та безпритульним.

Формулювання цілей статті... **Метою даної статті є** описати особливості соціально-педагогічної роботи з бездоглядними та безпритульними дітьми та молоддю.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема бездоглядності та безпритульності в Україні виникла не одразу, а наростала поступово. У процесі реформування політичної й економічної систем склалася соціально-економічна ситуація, одним із наслідків якої стало значне збільшення числа дітей вулиць.

Ще з часів Київської Русі виявлялися гуманізм, чуйність, милосердя у ставленні народу до бездоглядних і безпритульних. Для них створювалися спеціальні притулки, які називалися божедомками. За дітьми доглядали досвідчені бабусі, а люди допомагали чим могли: їжею, одягом, саморобними іграшками, які зносили до притулків.

Особлива увага до бездомності та безпритульності приділяється і сьогодні.

Актуальності проблема набула через низку змін, що відбулися в Україні впродовж останнього десятиріччя. На думку О.Сущенко, серед основних об'єктивних і суб'єктивних причин виникнення цього явища є трансформація системи освіти, збитковість і ліквідація підприємств, зменшення кількості робочих місць, масове вивільнення працівників, низька заробітна плата більшості працюючих та низький життєвий рівень населення, недосконалість чинного законодавства, підвищення цін на комунальні послуги, неможливість погашення заборгованої плати тощо [5, с.43].

І.Маркевич визначає нові форми роботи з виявлення молоді без визначеного місця проживання; це організація спільного рулювання соціальних педагогів та соціальних працівників разом з органами внутрішніх справ; виїзні прийоми в місцях традиційного скупчення громадян без визначеного місця проживання; допомога у відновленні реєстрації та документів; допомога громадянам, які опинилися в скрутних життєвих ситуаціях і потребують доброго слова, лагідного погляду, соціально-педагогічної підтримки [1, с.46].

І.Тарасюк, вивчаючи досвід європейських країн, впроваджує його в нашій державі. Проблема реінтеграції бездомних, на думку І.Тарасюка, дуже гостро постала перед Україною. Пов'язана вона не лише з поширенням бідності, але й загостренням конкуренції й кризи в системі освіти [6, с.49].

О.В.Сивопляс вважає, що людині, яка стоїть над прірвою, де панує злочинність, хвороби, байдкування та безпорадність, потрібно дати шанс, щоб оберегти себе, своїх дітей від захворювань, злочинних посягань, неосвіченості. Негативні соціально-педагогічні явища, породжені «дикою» капіталізацією, недолугими реформами, призвели до різкого розшарування суспільства та загострення соціальної нерівності. Внизу новоутвореної соціальної піраміди опинилися найбільш вразливі верстви населення, до яких відносяться й бездомні громадяни. Чим вищий рівень освіти, тим вагоміша причина втрати житла через розлучення та конфлікти в сім'ї, чим нижче рівень освіти, тим більше «шансів» втратити життя [4, с.46].

Виклад основного матеріалу... Соціальні педагоги, працівники, спеціалісти центрів та соціальних служб щоденно спілкуються з найуразливішими верствами суспільства, які не в змозі самостійно вирішити свої проблеми, й роблять все від них залежне, аби допомогти цим людям.

Освітньо-професійні характеристики бездомних показують, що більшість із них – особи з середньою, середньою спеціальною освітою, з робітничими спеціальностями, на які є попит в суспільстві. До 10 % мають незакінчену вищу та повну вищу освіту. Є, на жаль, і такі (1%), що не мають і не здобувають ніякої освіти [4, с.47].

Особливістю соціально-педагогічної роботи з бездоглядними та безпритульними є залучення їх до участі у суспільному житті; забезпечення доступу до соціально-педагогічних ресурсів та послуг; сприяння розвитку інтегративних ринків праці та інструментів активної інтеграції.

Таку роботу слід здійснювати поетапно. Після підготовчого етапу здійснюється індивідуальний соціальний супровід, юридичні консультації дозволяють усунути причини, що перешкоджають інтеграції; попередження виселення та, як наслідок, втрати житла; профілактика соціальних ізоляцій та особистісних трагедій. Форми та методи роботи повинні включати співбесіду, інформування та консультування; фінансову підтримку; навчання, тренінги та працевлаштування [6, с.50].

На думку О.В.Сивопляс, центри по роботі з бездоглядними та безпритульними мають надавати комплекс соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб. Це, зокрема:

тимчасове житло з душем та пральнею, забезпечення триразовим харчуванням, одягом та взуттям;

первинний медогляд, санобробка тіла та речей, консультація лікарів, направлення до закладів охорони здоров'я;

допомога у відновленні паспорта, ідентифікаційного кода, тимчасової реєстрації за місцем проживання, призначені пенсії та соціальної допомоги, в оформленні до будинку інтернату, працевлаштуванні;

інформаційні та консультаційні послуги, збереження речей і документів, організація дозвілля.

Політика держави щодо соціально-педагогічної роботи з безпритульними дітьми ґрунтується на положеннях Законів України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» від 24.01.1995 р., «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р., «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р., Указів Президента України «Про Державну програму запобігання дитячій бездоглядності на 2003-2005 роки», «Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2001-2005 роки». На парламентських слуханнях велика увага приділяється питанням подолання проблеми безпритульних дітей та молоді. З метою ефективного вирішення основної проблеми безпритульних дітей та молоді учасники парламентських слухань рекомендували Кабінету Міністрів України:

– удосконалити механізм державного управління і контролю за виконанням положень Конвенції ООН про права дитини, законодавчих актів України;

– внести відповідні зміни до законодавства з метою посилення відповідальності батьків або осіб, які їх замінюють, посадових осіб за неналежне виховання дітей, порушення їх прав, жорстоке поводження з ними, втягнення до жебракування тощо;

– внести відповідні зміни до законодавства щодо вдосконалення системи роботи органів опіки та піклування;

– запровадити комп'ютеризовану систему обліку дітей кризових категорій;

– забезпечити поширення соціальної реклами з актуальних питань соціального сирітства, запобігання дитячій бездоглядності, безвідповідального батьківства, насильства в сім'ї.

Соціально-педагогічна робота з бездомними та безпритульними дітьми та молоддю потребує правового регулювання відносин у суспільстві, яке спрямоване на реалізацію бездомними громадянами і безпритульними дітьми прав і свобод, передбачених Конституцією України та чинним законодавством, створює умови для діяльності громадських та благодійних організацій, що працюють у сфері соціального захисту населення. Безпритульні діти, які були вимушені залишити або самі залишили сім'ю чи дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання.

З метою подолання дитячої безпритульності і бездоглядності, запобігання соціальному сирітству, необхідно створювати умови для всебічного розвитку та виховання дітей.

Потрібно удосконалювати нормативно-правову базу, зокрема правове врегулювання питань соціального захисту дітей та запобігання бездоглядності, зокрема у частині посилення відповідальності батьків або осіб, що їх замінюють, за неналежне виховання дітей, порушення їх прав, жорстоке поводження з ними, залучення до жебракування, проведення експертизи законодавства з питань дитинства.

При виробленні найкращих механізмів подолання дитячої безпритульності доцільно звернутись до міжнародного досвіду та до досвіду інших країн у вирішенні даного питання.

У міжнародному аспекті ідея прав дитини розвивалася поступово, протягом багатьох сторіч. Але активізувався цей процес тільки в ХІХ ст., коли отримала розвиток концепція захисту дітей.

Уперше міжнародну стурбованість становищем дітей було висловлено в Женевській декларації 1923 р., спрямованій на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання, захист.

Важливим документом щодо захисту дітей стала прийнята 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН Загальна декларація прав людини. У ній вперше зафіксовані основи захисту прав дітей. Свій розвиток Декларація отримала в Пактах прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення їх основних соціальних потреб.

Генеральна Асамблея ООН 20 листопада 1959 р. прийняла Декларацію прав дитини - документ, що регулює становище дитини в сучасному суспільстві. Декларація складається з 10 принципів, якими проголошується, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно. У соціальному відношенні висунуто вимоги щодо створення умов для здорової і нормальної життєдіяльності дитини, гарантування її свободи й гідності. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також захищеною від усіх форм недбалого ставлення до неї.

Центральне місце серед цих документів посідає Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р. і ратифікована Верховною Радою Української РСР 27 лютого 1991 року. Цей найбільш широко ратифікований документ встановлює як міжнародний закон усі права для забезпечення виживання, розвитку і захисту дітей.

У країнах Європи дитяча безпритульність розуміється по-різному. Зокрема, це поняття включає в себе не лише дітей, що не мають постійного житла. Так, в Бельгії розрізняють три групи «дітей вулиць»: 1) «діти вулиць», які протягом більшої частини дня жебракують, працюють на вулиці, прогулюють школу; 2) діти, які втекли з дому; 3) псевдо постійні «діти вулиць», що живуть вдома, але вулиця є середовищем їх постійного місцеперебування.

У Швеції дітей, що не контактують з батьками, проводять більшість часу в тимчасових приміщеннях та на вулицях, називають «покинутими». Молодіжна політика цієї країни є елементом добре знаної «шведської моделі» економічного розвитку. Вона базується на пріоритеті молоді в різних галузях державної діяльності.

В Італії стосовно дитячої безпритульності вживається термін «неповнолітні групи ризику».

У Великобританії осіб вулиці залежно від віку називають: «юні втікачі» – діти до 18 років, які пішли з дому чи виховної установи; «молоді бездомні» – особи, які не мають роботи та постійного місця проживання; «ті, що сплять на вулиці» – підлітки та молодь, які не мають постійного притулку та ночують під мостами та в місцях різних вуличних будівель.

Виходячи з досвіду демократичних країн способом подолання проблеми дитячої безпритульності може бути об'єднання всіх існуючих соціальних програм для безпритульних дітей та створення єдиного державного інституту, що буде опікуватись дітьми.

Одним із варіантів вирішення цієї проблеми є запровадження спеціалізованого омбудсмена з прав дітей. Світовий досвід знає приклади діяльності таких омбудсменів у США, Російській Федерації (на регіональному та місцевому рівнях), Норвегії, Гватемалі, Перу, Канаді, Іспанії та інших країнах.

Дитячі омбудсмени створюються відповідно до чотирьох основних моделей. Омбудсмени першої групи запроваджуються спеціальними законами, які приймаються парламентом (Норвегія, Швеція, Ісландія, Гватемала, Перу, Коста-Ріка, Колумбія, Люксембург та ін.). Омбудсмени другої групи створюються згідно із законодавством про охорону дитинства (Нова Зеландія, провінція Онтаріо (Канада) та ін.). Омбудсмени третьої групи існують у рамках відповідних державних органів (Ізраїль, Австрія, Іспанія, Данія та ін.), четвертої – у рамках неурядових організацій, під егідою яких вони і працюють.

Необхідність існування такого спеціалізованого омбудсмена зумовлюється щонайменше трьома причинами: по-перше, діти в силу особливостей психічного і фізичного розвитку вимагають особливого підходу; по-друге, в силу відсутності життєвого досвіду і певною мірою залежного становища вони не завжди самостійно можуть захистити свої права і законні інтереси; по-третє, благополуччя та нормальний розвиток дітей визначають майбутнє будь-якої країни. Дитячий омбудсмен покликаний домагатися не тільки додержання законодавчо закріплених прав дітей, але й розширення і більш повного дотримання батьками своїх обов'язків перед дітьми.

Діяльність дитячих омбудсменів зосереджена виключно на питаннях забезпечення прав дитини. Функції та повноваження цих спеціалізованих омбудсменів у різних країнах різні.

Наприклад, омбудсмен Швеції повинен відстоювати потреби, права та інтереси дітей і молоді та забезпечувати виконання Швецією взятих на себе зобов'язань відповідно до Конвенції ООН про права дитини.

Омбудсмен Гватемали уповноважений вести просвітницьку роботу в галузі прав дитини, розслідувати випадки їх порушень, контролювати діяльність державних установ, що надають послуги дітям, та стежити за тим, щоб національне законодавство не суперечило Конвенції про права дитини.

Дитячому омбудсменові Норвегії доручено сприяти захисту дітей і представляти їх інтереси перед органами державної влади чи керівництвом приватних компаній і організацій та стежити за умовами, в яких зростають і розвиваються діти.

В Ісландії служба омбудсмена зобов'язана полегшити долю дітей, а також стояти на сторожі їхніх прав, інтересів, потреб. Вона може проводити розслідування дій організацій чи їх службовців, які заподіюють шкоду правам дитини.

Комісар з прав дитини Нової Зеландії розглядає скарги дітей на порушення їх прав, а також здійснює моніторинг і дає оцінку дотримання національного закону про дітей, молодь, сім'ю. Комісар має право і зобов'язаний сприяти розробленню політики і розвитку послуг, спрямованих забезпечити благополуччя дітей і підвищити поінформованість суспільства з питань охорони прав дітей.

Завдання Комісії з прав дітей Німеччини полягає у тому, щоб представляти Інтереси дітей як у парламенті, так і за його межами, вносити пропозиції щодо політики у сфері захисту інтересів дітей та сприяти парламенту у визначенні пріоритетів його роботи у цьому напрямі.

Служба дитячого омбудсмена Фінляндії утворена з метою дати молодим людям можливість одержувати у нього Інформацію, консультації з правових питань та, при необхідності, залучати омбудсмена як представника неповнолітнього при розгляді у суді його справи.

Дуже цікавий та вартий уваги правовий статус омбудсменів з прав дітей у Російській Федерації, яка детально вивчила світовий досвід функціонування дитячих омбудсменів та заснувала на регіональному і місцевому рівнях різні моделі цього інституту [3].

Підставою запровадження в Росії омбудсмена із захисту прав дитини стало прийняття парламентом РФ федерального закону «Про основні гарантії прав дитини в Російській Федерації» та прийняте Міністерством праці Російської Федерації спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) рішення щодо організації і підтримки пілотного проекту з введення в дію Інституту уповноваженого з прав дитини в найбільш ефективно діючих в інтересах дітей регіонах. Метою запровадження омбудсмена із захисту прав дітей у низці регіонів Росії є сприяння пріоритетності політики щодо дітей та підлітків, підвищення організаційного рівня виконання федеральних, регіональних і місцевих законів та інших нормативних актів, публічно-правова інформаційна діяльність у сфері прав дитини. Основними завданнями уповноваженого з прав дитини є забезпечення гарантій державного захисту прав і свобод дитини; розвиток і доповнення існуючих форм і засобів захисту прав дитини; координація діяльності державних органів і громадських організацій у цій сфері; всебічне сприяння відновленню порушених прав дитини; формування єдиного підходу до політики охорони прав дітей; підготовка пропозицій з удосконалення федерального, регіонального та місцевого законодавства з прав дитини і приведення його у відповідність з міжнародними стандартами.

Особливостями соціально-педагогічної роботи є подальше реформування системи нормативно-правового забезпечення захисту цієї категорії суспільства та значне підвищення рівня правової освіти і правового виховання дітей і молоді, що стане запорукою позитивних зрушень у цій сфері в найближчому майбутньому.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку... Отже, здійснюючи соціально-педагогічну допомогу бездомним дітям та молодим людям, ми допомагаємо собі створити здорове життєве середовище. Слід постійно проводити роботу з розширення мережі закладів для бездоглядних та безпритульних, запобігати появі нових бездомних з груп ризику, здійснювати адресну підтримку тим, хто опинився на «дні» суспільства й не в змозі самотійно вийти зі скрути.

Найскладніше в цій роботі – встановлення першого контакту, оскільки представники «групи ризику» недовірливі і часто взагалі відмовляються спілкуватися. Вони йдуть на контакт, тільки повіривши педагогу. Важливо повідомити мету та задачі своєї роботи; підлітки йдуть назустріч, коли їх просять допомогти в чому-небудь, коли вони бачать, що їх допомоги потребують. Педагог повинен бути пунктуальний і обов'язковий – дане слово потрібно виконувати.

Однак слід підкреслити, що досягти серйозних змін у поведінці дитини важко, якщо не працювати з усіма компонентами системи, яка детермінує її поведінку (самою дитиною, сім'єю, школою), якщо не міняти умови середовища, в якому вона постійно живе і розвивається.

Односторонній підхід з неминучістю буде породжувати неправильні висновки і рекомендації, які призведуть лише до погіршення становища неповнолітнього.

Для успішної соціально-педагогічної роботи з бездомними і безпритульними дітьми та молоддю необхідна співпраця з іншими закладами соціального захисту неповнолітніх, фахівцями різних галузей, громадськістю взагалі. Адже сфера соціально-педагогічного захисту дітей – це не лише поле діяльності відповідних закладів для неповнолітніх, але й міждисциплінарна проблема, яка вимагає об'єднання зусиль різних суспільних інституцій.

Список використаних джерел і літератури:

1. Маркевич І. Реінтеграція в соціум: оперативна та результативна / Маркевич І. // Соціальний захист. – 2010. – № 8. – С. 49–51.
2. Мельников Ю. Бездомні отримують дах над головою, реєстрацію та шанс знайти роботу / Мельников Ю. // Соціальний захист. – 2010. – № 6. – С. 19–20.
3. Рідкодубська А. А. соціальна робота з дітьми та молоддю: курс лекцій для студентів напряму підготовки «Соціальна робота» / А. А. Рідкодубська. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – 223 с.
4. Сивопляс О. В. Проблеми бездомності та безпритульності деформують соціум / Сивопляс О. В. // Соціальний захист. – 2010. – № 4. – С. 46–49.
5. Сущенко О. Бездомність – не вирок / Сущенко О. // Соціальний захист. – 2009. – № 12. – С. 43–45.
6. Тарасюк І. Професійна інтеграція бездомних: австрійська модель / Тарасюк І. // Соціальний захист. – 2010. – № 8. – С. 49–51.

Анотація

Л.А.Якубова

Особенности социально-педагогической работы с безнадзорными и беспризорными детьми и молодежью

В статье описано и проанализировано социально-педагогическую работу с безнадзорными и беспризорными. Спрогнозированы перспективы реформы системы нормативно-правового обеспечения и защиты этой категории, повышения уровня правового образования, правового воспитания детей и молодежи, что станет залогом позитивных сдвигов в этой сфере. Изучено положение детей и молодежи для создания специальных условий для полноценного социально-педагогического становления и развития.

Ключевые слова: *социально-педагогический, безнадзорный, беспризорный, дети, молодежь.*

Summary

L.A.Yakubova

Peculiarities of Social-Pedagogical Work with Neglected Children and Youth

The article describes and analyzes social and pedagogical work with neglected and homeless children and youth. The prospects for further reform of the legal provision and protection, improving legal education of children and youth will guarantee improvements in this area in the near future. The situation of children and young people for creating special conditions for the following categories for proper social-pedagogical establishment and development.

Key words: *social-pedagogical, neglected, homeless, children, youth .*

Дата надходження статті: «26» вересня 2012 р.